

УДК 631.1:658.382.3

М. П. Поліщук*
доктор економічних наук, професор
А. О. Соколова
асистент

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ НЕВІДКЛАДНОГО ДОСКОНАЛЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Умови праці – це важливий соціально-економічний стимул сільськогосподарського виробництва. У статті розглянуте сучасний стан умов, безпеки і охорони праці в агропромислових підприємствах України, а також намічені шляхи їх подальшого удосконалення.

При нинішній фінансовій скруті, а також невпинному зростанні безробіття, проявляється апатія людей до умов, в яких вони працюють, байдужість до захисту від агресивності виробничого середовища. Таке соціальне збайдужіння, що пригнічує інтерес до життя, викликає тривогу і неспокій.

За станом умов праці, здоров'я працівників і безпеки навколишнього середовища Україна значно відстає від європейських держав, випереджаючи їх за рівнем виробничого травматизму. В Україні за останні 30 років на виробництві травмовано близько 4 млн. чоловік. У середньому постраждав кожний третій працівник, зайнятий у виробничій сфері. Втрати робочого часу становили при цьому 95 млн. людино-днів. Іншими словами, близько 15 тис. чоловік щодня не виходили на роботу. І саме найстрашніше – за цей період з роботи не повернулось додому близько 100 тис. чоловік. Понад 70% загиблих – чоловіки у віці до 40 років. [1]. За оперативними даними в

1997 році зареєстровано 1646 випадків виробничого травматизму зі смертельними наслідками, а в 1998 році на виробництві було смертельно травмовано вже 1552 працівника.

Особливо гостро стоїть проблема безпеки праці в сільському господарстві. Оскільки це одна з найскладніших та багатопланових галузей народного господарства. І саме тут, як ніде, потрібно мати дієву систему управління охороною праці. За останні 20 років в агропромисловому виробництві загальна кількість смертей склала 20212 чол., тобто щорічно гинуло понад 1000 чол., або 40% всіх смертельно травмованих в народному господарстві. Серед загиблих близько 250 чоловік – механізатори. [4] У 1998 році дещо зменшилась кількість нещасних випадків, в 1997 році було смертельно травмовано в галузі 630 чоловік, в 1998 році – 501, в тому числі на транспорті 115, що складає 32.3% від їх загальної кількості.

Ці цифри говорять про те, що в Україні у всіх сферах людської діяльності гине на рік більш

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор

працездатних людей, ніж це було в Афганській війні. Воєнні витрати, звичайно, пояснюють обов'язком перед Батьківщиною та іншими патріотичними мотивами. Але загибель людей у мирний час неможливо пояснити нічим, крім безвідповідальності, безкарності посадових осіб, які формально відповідають за безпеку життєдіяльності громадян України. Керівник повинен нести моральну та юридичну відповідальність перед трудовим колективом за створення нормальних умов праці.

Пріоритети у реалізації державної політики в галузі охорони праці, як і раніш, відаються не профілактичним заходам і мінімізації професійних ризиків, а компенсації останніх. Наприклад, у 1996 р. на реалізацію заходів з охорони праці з усіх джерел фінансування в цілому по Україні на одного працюючого було витрачено по 52 грн., тоді як на відшкодування шкоди потерпілим на виробництві та ліквідацію наслідків аварій і нещасних випадків – по 950 грн., що майже в 20 разів більше. Якщо ж зробити все навпаки: направити останню суму на доведення шкідливих умов до нормальних, можна значно поліпшити існуючу ситуацію. До витрат підприємств, які пов'язані з питаннями охорони праці відносять: витрати на поліпшення умов та безпеки праці, пільги та компенсації, відшкодування шкоди потерпілим, штрафні санкції, страхування та ін. В умовах недосконалості ринкової системи всі ці витрати відносять на собівартість продукції, що в свою чергу веде до її подорожання. І тому в результаті недбалого ставлення до

охорони праці на підприємстві розплачуються не керівники, а споживачі виробленої продукції. Існуюча система пільг і компенсацій не спонукає поліпшувати умови праці, тому що ці витрати суттєво не впливають на фінансові результати роботи підприємства. Лише в умовах конкуренції існує економічна заінтересованість в одержанні максимального прибутку, зменшенні витрат на штрафні санкції, ремонт пошкодженого устаткування, відшкодування шкоди потерпілим. Оскільки в сільському господарстві ще не відбувся перехід до справжніх ринкових відносин, тому на підприємствах не виникла справжня мотивація цієї діяльності.

Минуло більш як 6 років з дня прийняття Закону України "Про охорону праці", який закріпив на державному рівні конституційні права громадян на охорону праці, їх здоров'я і життя в процесі трудової діяльності. Який же стан умов безпеки і охорони праці в агропромислових підприємствах Волині? З 1 січня 1997 року в області створено територіальне управління Держнаглядохоронпраці, в обласній державній адміністрації, міськвиконкомах та райдержадміністраціях створені і діють служби охорони праці, розроблена і виконується регіональна програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 1998-2000 роки. Значна увага приділяється підвищенню технічної безпеки підприємств, технологічних процесів, механізмів та устаткування – цим займається створений експертно-технічний центр з питань охорони

праці. Як результат цієї роботи, впродовж 1995-1998 р.р. намітилась тенденція до зменшення кількості нещасних випадків смертельного та загального травматизму в цілому. У 1996 році на виробництві в Волинській області було травмовано 921 чол., що на 25.1% менше ніж в 1995 році. У 1997 році потерпіло 677 чол., або на 26.8% менше порівняно з попереднім роком. Зменшився травматизм зі смертельними наслідками: у 1996 році загинуло 28 чол. (проти 42 у 1995 р.), у 1997 – 23 чол., тобто на 17.4% менше, у 1998 – 19 чол. Звичайно, на зменшення кількості потерпілих вплинуло зростання безробіття, скорочення діючих виробництв. Але виробничий травматизм є наслідком, перш за все, умов праці, стану трудової і технологічної дисципліни, нехтування вимог безпеки безпосередніми виконавцями, зневажливого ставлення до охорони праці та здоров'я людей з боку керівництва.

Однією із причин аварій, нещасних випадків і грубих порушень технологічної дисципліни є швидке фізичне спрацювання основних фондів і технологій. На сьогоднішній день 70-80% основних виробничих фондів відпрацювали свій термін і їх подальша експлуатація створює постійну небезпеку для працюючих. Крім того, використання потенційно небезпечних виробництв часто ускладнюється недостатньо надійним зовнішнім енергопостачанням. Техніка, що поставляється сільському господарству, вимагає значної праці щодо експлуатації, ремонту, обслуговуванню. Мало виробляється комбінованих машин, які б дозволили

одночасно виконувати декілька операцій. Силові машини забезпечуються робочими машинами некомплектно. Для сільського господарства важливе не постачання машин взагалі, а постачання таких машин, які б дозволили здійснювати комплексну механізацію спеціалізованого виробництва промислового типу. Отже необхідна подальша робота по створенню та вдосконаленню законодавчих і нормативних актів, спрямованих на підвищення відповідальності при проектуванні, виготовленні та експлуатації машин, механізмів, технологій. Що б ми не робили, але якщо на найбільш поширених тракторах МТЗ-80 і Т-150К шум на 8-12 дБ перевищує визначені стандартами допустимі рівні, температура повітря в кабінах зернозбиральних комбайнів досягає 32-38°C, а кабіни тракторів не можуть захистити механізаторів на випадок перекидання, - то без зміни конструкції нічого не вдієш.

Підвищені рівні запиленості, вібрації, шуму, температури в робочій зоні сільських механізаторів призводять до високого рівня травматизму та професійних захворювань. Через 4-5 років у механізаторів змінюється поріг слухової чутливості, а у 10% працюючих відмічається професійна глухота. У тому, якщо якась машина працює надто шумно, необхідно вжити заходів щодо зниження шуму, а не забезпечувати працюючих на ній людей захисними навушниками. Якщо працівники змушені застосовувати якісь індивідуальні засоби захисту, це треба розглядати як виняткові заходи. Спостерігається парадоксальна ситуація. Працівники

змушені виконувати нормативи щодо безпеки праці під час експлуатації машин, устаткування, які не відповідають цим вимогам, а проєктувальники і виробники ніякої відповідальності не несуть.

Виробнича діяльність робітників колективних сільськогосподарських підприємств можлива при забезпеченні двох умов: збереження робочого місця, засобів виробництва і особливо мобільних машин в технічному і доброму санітарному стані та суворе виконання вимог безпеки праці.

Гостро стоїть питання вдосконалення існуючої системи надання пільг та компенсації за несприятливі умови праці, яка в нинішньому вигляді не спонукає ні роботодавців, ні самих працюючих вживати заходів щодо їх поліпшення. Вивчення досвіду сільськогосподарських підприємств із стимулювання охорони праці, безаварійності і безпечної роботи показує, що чіткого організованого механізму впливу на охорону праці через налагоджену систему стимулювання і відповідальності не існує, хоча окремі елементи цієї системи діють і одержують розвиток. Це зумовлено тим, що в жодному з нормативно-правових документів немає конкретного механізму заохочення за досягнення в охороні праці у сільськогосподарському виробництві. Не визначені система показників і умов преміювання, термін підведення підсумків тощо. Виятком є лише те, що існує стимулювання безаварійної роботи, але ним охоплено лише 30% працюючих, в першу чергу водіїв, будівельників, ремонтників.

У "Рекомендаціях щодо оплати праці в Українській РСР", "Положенні про оплату праці робітників радгоспів", і "Методичному посібнику з організації оплати праці в колгоспах, радгоспах та інших сільськогосподарських підприємствах" в спеціальному розділі не включені конкретні показники упушень в галузі охорони праці. Закон України "Про охорону праці" передбачає, що для працівників підприємств можуть застосовуватись будь-які заохочення за активну участь та ініціативу у здійсненні заходів щодо підвищення безпеки та поліпшення умов праці. Нині в сільськогосподарських підприємствах використовується бальна оцінка різної кількості елементів умов і організації охорони праці. Здебільшого в балах оцінюються: наявність або відсутність, зниження або підвищення травматизму та захворювань; скорочення або збільшення днів непрацездатності; стан окремих елементів умов праці; виконання заходів щодо охорони праці; дотримання або порушення вимог і норм техніки безпеки; використання або не використання засобів захисту від шкідливостей; праця на справних або несправних машинах, механізмах, обладнанні та інше. Також застосовуються дані заохочення та стягнення лише в підприємствах з високим рівнем економічного розвитку, оскільки державне фінансування заходів з охорони праці здійснюється за залишковим принципом. Крім того, відсутні суттєві економічні важелі впливу на роботодавців за

незадовільний стан охорони праці. Оскільки причини організаційного характеру в сільському господарстві становлять 80%, їх ліквідація веде до зниження смертельного та виробничого травматизму.

Найболючіше питання на сьогодні – це повсюдне скорочення або повне припинення фінансування матеріально технічного забезпечення заходів щодо безпеки виробництва та охорони праці. В Україні витрати роботодавців на поліпшення умов та охорону праці з врахуванням рівня інфляції щорічно зменшується в середньому на 10%. У Волинській області найбільш нагальні заходи здійснюються за рахунок регіонального фонду охорони праці, а поповнюється фонд лише за рахунок штрафних санкцій. Обов'язкові платежі до фонду, як це практикувалося раніше і як цього вимагає стаття 11 Закону “Про охорону праці” вже перестали бути такими. Крім того, законодавством передбачено, що витрати на охорону праці, які передбачаються в Державному та місцевих бюджетах, виділяються окремим порядком. Але цього немає ні в Державному, ні в місцевому бюджетах. Фонд охорони праці в бюджеті також відсутній. Регіональним фондом охорони праці протягом 1996-1997 р.р. були виділені кошти на придбання спецодягу і спецвзуття

підприємствам АПК на суму 114 тис. грн., підприємствам промисловості, транспорту, будівництва та комунального господарства – 89.8 тис. грн., бюджетним організаціям – 104.3 тис. грн.

Стаття 4 Закону України “Про охорону праці” проголошує основний принцип державної політики – пріоритет життя та здоров'я працівників у відношенні до результатів виробничої діяльності підприємств. Розвиток виробничих сил суспільства сприяє підвищенню технічної та енергетичної озброєності праці, це потребує зростаючого піклування про збереження людини “як мірила всіх речей”. Адже кожний нещасний випадок це не тільки недоодержана продукція, яку б міг виробити потерпілий за час хвороби, але й прямі втрати трудового потенціалу суспільства. І при цьому, охорона праці, як система збереження життя та здоров'я людей в процесі їх трудової діяльності, не повинна розглядатися ізольовано від стану економіки, основних фондів, лікувально-профілактичного обслуговування населення, охорони навколишнього середовища. І саме держава може і повинна забезпечити комплексний підхід до вирішення проблеми створення безпечних і нешкідливих умов праці в сільському господарстві

Література

1. Білоцький М. Пекуча проблема людства // Охорона праці. — 1997. — № 12. — С.5-9.
2. Калита В. Зона лиха починається з робочого місця: [Екологія. Умови праці. Економіка] // Ділова Україна. — 1993. — №37. — С.4.